

GYVENTI KNYGOSE IR SU KNYGOMIS: VALDAS KUKULAS IR JO BIBLIOTEKA

Deimantė Kukulienė | Vilnius, Lietuva

El. paštas: deime.kukule@gmail.com

Rašytojų bibliotekos randasi ir auga labai įvairiai. Tai priklauso nuo daugelio dalykų: paties asmens, skirtingai susiklosčiusių jo gyvenimo ir kūrybos aplinkybių ir kt. Valdo (oficialiai Valdemaro Kukulo, 1959–2011, poeto, literatūros kritiko, publicisto) biblioteka ir jo santykis su knyga buvo ypatingi. Tai žinojo jo draugai, bičiuliai, tai matė kiekvienas, kuris tik lankėsi jo bute.

Knygų traukos pradžia pats yra apibūdinęs taip: „Mano mama buvo mokytoja, tad knygų namie netrūko, bet neprisimenu, kad labai jas būčiau skaitęs. Mieliau žiemą leisdavausi nuo kalniuko pasikišęs Lenino ar Lazdynų Pelėdos raštus. Dabar bandau susipirkti knygas, kurias pamenu buvus namie, tas, kurias sučiuzinėjau. <...> Geriau prisimenu knygas, kurias pirkdavau pats. Tėvas palikdavo pinigų konservams, o aš juos išleisdavau knygoms. Pirmoji, kurią įsigijau, buvo Vytauto Petkevičiaus „Sieksnis, Sprindžio vaikas“, o pirmoji, kurios perskaitymu didžiavausi, nes įveikiau pats, be pagalbos, ir dar tokią storą, – „Brolių Grimų pasakas“.¹ Taigi jo bibliotekos pradžia galėtų būti Kupiškis, 1966 ar 1967 metai, jau po mamos mirties, kai „baigėsi vaikystė ir teko tapti labai savarankiškam“. Tarp kitų dar vaiko apsisprendimų buvo ir vienas svarbesnių – sąmoningai kaip gyvenimo kelią rinktis literatūrą, poeziją, knygas. Kazio Borutos *Raštų* penktojo tomo priešlapyje pieštuku įrašyta: „Knyga pirкта žinutės „Ką byloja rezultatai?“ išspausdinimo proga. 1972. III. 23“. Ir parašas. Yra išlikusių knygų, kurių priešlapyje ar antraštiniame lape šratinuku, mėlynu ar raudonu, pažymėta: „Kupiškis, 1972. III. 21“ (Vincio Giedros *Eina į mišką medžiai*); „Kupiškis, 1972. IV. 10“ (Tomo Venclovos *Kalbos ženklas*); „Kupiškis, 72. XI. 21“ (Algirdo Skinkio *Medžių pėdos*). Po datomis – ir vaikiškas savininko parašas.

Nežinia, kada pradėjo numeruoti savo bibliotekos knygas, kada taip sugalvojo, kas pamokė taip daryti ar kur nusižiūrėjo – antraštinio puslapio kairiajame viršutiniame kampe ar pirmo eilėraščio puslapio kairiajame viršutiniame kampe įrašyti knygos numerį ir pasirašyti (knygos numeris ir parašas po juo kartojami dažnai 50-ame puslapyje, kartais prie turinio). Išlikusi 39-oji knyga – Anzelmo Matučio *Genių kalvė*. Priešlapyje vaikišku braižu išvedžiota: „Valdai, sveikinu su 1972 m. ir linkiu daug laimės moksle. K. Virgis“. Tai jaunesniojo brolio dovana. Galima spė-

ti, kad naujų savo bibliotekos knygų iškart nenumeravo, toks buvo vėlesnio laiko sprendimas, jau sukaupus nemažai įvairių knygų. Visų jų peržiūrėti niekaip neįmanoma, bet, imant tai vieną, tai kitą tomelį iš lentynų ir lyginant jų išleidimo metus su įrašytais numeriais, aiškėja, kad kartais vėliau įsigytos knygos turi mažesnę numerį nei pirktos anksčiau. Va, ir atsakymas, kodėl Valdo archyve bent jau iki šiol nerastas sąsiuvinis, kuriame būtų surašytas „bibliotekos katalogas“ – tokio greičiausiai nebuvo.

Kai knygų susikaupė jau gana daug, ir pirkėtų, ir parsineštų iš Kupiškio rajono bibliotekų (nurašytų, kaip matyti iš antspaudo), ir padovanotų, ir vienos kitos negražinus mokyklos bibliotekai, atlikta „inventorizacija“ – knygos imtos iš lentynos ir viena paskui kitą numeruotos, tiesa, nelabai paisant tvarkos. Pavyzdžiui, Kazio Borutos *Raštai* lentynoje greičiausiai stovėjo pramaišiu, taip ir liko: V t. (86-oji), VI t. (87-oji), IV t. (88-oji), VII t. (89-oji), VIII t. (90-oji), III t. (91-oji), II t. (92-oji), I t. (93-ioji). Vlodo Mozūriūno dvitomis (1972) – 94 ir 95 knygos. Kosto Kubilinsko dvitomis *Žalios pusnys* ir *Mažųjų metai* 1972 m. spalio 22 d. įteiktas su poetės Zitos Mažeikaitės dedikacija „Su pirmu Jūsų debiutu!“ Debiutantui poetui – vos trylika metų, knygos gauna 104-ą ir 105-ą numerius. 116-oji – Aldonos Puišytės pirmoji poezijos knyga, 121-oji – Stasės Bucevičienės *Žalios žolės žaidimai*, 130-oji – Stasio Jonausko pirmoji eilėraščių knyga *Didelis laukas*, 136-oji – Vlodo Baltuškevičiaus *Saulės židinys*, 193-ioji – Gabrieliaus Žemkalnio Landsbergio *Raštai*, 287-oji – Ramutės Skučaitės *Mergytė ieško pasakos*, 296-oji – eilėraščių rinktinė *Išsisupus plačiai*.

Susidaro įspūdis, kad Valdas Kupiškio knygyne pirkto visas tuo metu išeinančias knygas, bent jau poezijos. Yra knygų su Kupiškio knygyno antspaudėliu, kuriuo būdavo žymimos senesnės knygos, nukainotos. Valdas yra pasakojęs, kad knygyno pardavėjos jį motiniškai globojusios, palikdavusios naujausių knygų, duodavusios skolon, net buvo išskyrusios spintelės lentyną, kur jis galėdavo laikyti savo turtą, kol parsinešdavo namo ar į bendrabutį. Knygos, atrodo, paskui pradėtos numeruoti jau nuosekliau, gal iškart po įsigijimo, pasirašoma vis dar vaikišku parašu, kartais pieštuku, kartais mėlynu šratinuku ar violetiniu, kartais rašaliniu parkeriu. Biblioteka augo sparčiai, tikriausiai numeravimas „nusimušė“ – vartant knygas krinta į akis, kad tarsi būta kažkokio tarpo, nes kai kurios nuo 1972 iki 1980 metų pirktos ar gautos dovanų knygos tarsi sunumeruotos vėliau, dviem šuorais: vienose juodu rašaliniu parkeriu įrašytas skaičius ir po juo pasirašyta jau suaugusio žmogaus parašu, kitose – brūkštelta violetiniu šratinuku. Vinco Mykolaičio-Putino dvitomis

1 KUKULAS, Valdemaras. Slaptažodis: liūdesys, arba auksinės vaikystės dulkės. *Rubinaitis*, 2000, nr. 3, p. 19.

yra 471-oji ir 472-oji bibliotekos knyga, Jono Strielkūno *Vėjas rugiuose* – 561-oji, o 657-oji knyga – Onės Baliukonytės *Laukinės vaivorykštės*, autorės užrašyta 1973 metų gruodžio 20 d.: „Valdui, velniškai mylinčiam poeziją – nuo tokios pat Onės“. 930-oji knyga – O. Baliukonytės *Viltis*; irgi užrašyta autorės: „Mielam Valdui, mūsų gražaus šokio prisiminimui, – vilties linkėdama, – Onė. Kupiškis, 1976. V. 9“.

Valdas mokyklą baigė 1977 metais, rudenį pradėjo studijas Vilniaus universitete, greičiausiai prieš išvažiuodamas iš Kupiškio knygas susirinko iš senelių namų, mokyklos bendrabučio kambarėlio, bičiulių, tuomet ir antrą kartą „inventorizavo“ savo biblioteką, paliekamą tėvų namuose. Gražu žiūrėt: vienodo mažo formato poezijos knygelės, skirtingų leidimo metų (nuo 1966 iki 1976), buvo traukiamos iš lentynos ir ženklinamos: Omaro Chajamo *Rubajatai* – 505-oji, *Poety Turkmeniji* – 506-oji, Balio Sruogos *Bangų viršūnės* – 508-oji, Petro Vaičiūno *Iš tolių beribių* – 509-oji ir taip toliau. Dar 1972 m. pirktos knygos (tos jau minėtosios V. Giedros, T. Venclovos) gauna 525, 528 numerius, greta stovėjusi Juditos Vaičiūnaitės *Klajoklė saulė* – 529-ą.

Dabar peržiūrint knygas lentynose aiškėja, kad Valdas studijų metais Vilniuje (1977–1982) savo biblioteką kaupė labai nuosekliai, čia yra vėlgi beveik visos tuo metu išėjusios lietuvių poezijos knygos, proza, klasikų raštų tomai, serijos, literatūros kritika, filosofija, istorija, vertimai. Atsiranda labai daug knygų rusų kalba – ir Rusijos klasikai bei šiuolaikiniai rašytojai, ir tarybinių respublikų poetai, ir pasaulio literatūros vertimai. Kadangi studijuoja ir prancūzų kalbą, pats bando versti Baudelaire'ą, – perka knygas prancūzų kalba, daugiausia poeziją, klasikus (greičiausiai „Draugystės“ knygyne), užsakinėja leidinius per knygyną pašto atvirukais-užsakymais iš Maskvos ir tuometinio Leningrado. Knygų ieško, perka ir antikvariatuose – matyti pagal antspaudus. 1000-oji knyga tikriausiai grobis iš antikvariato ar kieno nors dovana – 1887 metais Varšuvoje išleistas *Podręcznik katechizmowy do nauk większych i mniejszych*.

1978 metais iš gyvenimo pasitraukia Valdo tėtis. Po poros metų tenka perduoti gimtuosius namus. Kupiškyje buvusias knygas savo namų rūsyje sutinka priglausti labai geri Valdo draugai Eugenija ir Rimantas Urbonai. Jau po studijų, apie 1984-uosius, į Vilnių jas dviem reisais suveža poetas Romas Daugirdas. Šitos kelionės jam dabar atrodo buvusios itin spalvingos ir smagios, o tada panėšėjo į draugystės išbandymą: žiguliukas, pilnutėlė vos užsidarančia bagažine ir primūrytu salonu, tratėdamas per visas siūles, pilvu braukė asfaltą, rodė, tuoj subyrės pusiaukelėj, o Valdas visą kelią sodriu bosu iš visų plaučių traukė liaudies dainas.

Dabar imant vieną kitą knygą iš lentynos aiškėja, kad knygų numeravimas nutrūko maždaug 1980-aisiais. Marcelijaus Martinaičio *Tie patys žodžiai* (1980) – 1989-oji, *Pelenų antelė* (1980) – 2094-oji bibliotekos knyga. Tais metais Valdui

Uzbekų tautos pasakas (rusų k.) užrašė „susitikimo atminimui“ Uzbekijos poetai. Jos numeris – 2109. 1980 m. išėjęs, tikriausiai tuomet ir įsigytas Aldonos Puišytės poezijos rinkinys *Po qžuolu – šaltinis* pažymėtas 2139-uouju numeriu. Tikriausiai tai nėra paskutinė „suinventorinta“ knyga, bet visų peržiūrėti niekaip neįmanoma, tad tenka remtis prielaida, kad 1980 m. Valdas jau turėjo beveik pustrčio tūkstančio knygų. Kodėl paskui liovėsi numeruoti, galima tik spėlioti, nebepaklausii. Gal jų pasidarė tiesiog per daug, kad būtų galima sisteminti, aprėpti, suvaldyti tą gausybę, gal lėmė tai, kad vienos iš parduotų namų perkeliavo į draugų rūšį, kitos jau buvo kaupiamos Vilniuje.

Aistringai, nuosekliai, mylėdamas – biblioteką vis papildė vertingiausios grožinės šiuolaikinės ir rusų ar pasaulinės klasikos knygos lietuvių ir rusų kalbomis (prancūzų kalba yra beveik visa jų poezijos klasika), serijos, akademiniai leidiniai, raštai, žinynai, literatūros mokslo tyrinėjimai, istorijos ir filosofijos veikalai, dailės albumai, enciklopedijos, žodynai, vaikų literatūra, lietuvių ir verstinė, almanachai, o dar kultūrinės spaudos rinkiniai: „Pergalė“ rikiuojasi nuo 1966 metų, paskui jau „Metai“, „Nemunas“ nuo 1968-ųjų, „Literatūra ir menas“, „Kultūros barai“, paskui nuo pirmo numerio be praleidimo „Šiaurės Atėnai“, o dar „Metmenų“, „Krantų“, „Naujosios Romuvos“, „Proskynos“ etc. komplektai.

Daug knygų yra su autografais – tai draugų, kolegų dovanotosios, kartais mielas bičiulis, atėjęs į svečius, būdavo pasodinamas pasirašyti visų savo knygų, kurias turėdavo Valdas. Taip nutiko Stasiui Jonauskui po itin smagaus Poezijos pavasario pabaigtuvių šventimo 1989-aisiais – jis autografus raitė (kuo toliau, tuo trumpesnius) gegužės 27–28 d. naktį pradėdamas nuo savo pirmosios *Didelis laukas* iki *Spalių*.

Nemažai leidinių turi antikvarinio knygyno spaudelius, aiškėja, kad Valdui buvo svarbu užpildyti „baltas dėmes“, turėti vieno ar kito autoriaus visas knygas ar pačius svarbiausius pasaulinės literatūros veikalus. Ne kartą yra sakęs, kad baltai pavydi tiems, kurie yra paveldėję istorijos ir laiko pervartose išsaugotas tėvų ar net senelių bibliotekas, sapnuodavo senus namus klaidžiais koridoriais, išvedančiais į pilną knygų ir prieblandos kambarį. Biblioteka, priėmusi ir mano mokykliniais bei studijų metais sukauptas knygas, augo iki pat 2011-ųjų birželio. Paskutinė „injekcija“ – dvi dėžės knygų pagal jo sudarytą sąrašą iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centro: naujaisi Vinco Mykolaičio-Putino, Igno Šeiniaus, Vaižganto, Balio Sruogos *Raštų* tomai, naujaisi *Dainyno* tomai, literatūros tyrinėtojų veikalai, Antano Baranausko Šventojo Rašto vertimo pirma dalis ir dar, ir dar.

Paskutinius kelerius metus, kai jau sunkiai vaikščiojo ir nebegalėjo su draugu rašytoju Danieliumi Mušinsku apvažiuoti knygynų ir susirinkti naujausių knygų (vienos mėgstamiausių išvykų), įteikdavo man sąrašą, sudarytą pagal bibliografinės žinias „Literatūroje ir mene“, ir paprašydavo nupirkti reikalingiausių – daugiausia

lietuvių poezijos, prozos, literatūrologijos, istorijos, esė, vaikų literatūros klasikos, vertimų (bet tik laiko patikrintų autorių, tokių kaip Robertas Musilis, Albert'as Camus ir pan.). Jos nebuvo kaupiamos tik dėl kaupimo – ne, knygos buvo skaitomos. Skaitomos iškart po kelias, užlankstytais puslapių kampučiais, jei kas atrodydavo svarbu, braukomos pieštuku ar šratinuku, jų buvo pilni namai, ne tik ant rašomojo stalo, stalelio ar spintelių, rietuvės stovėjo ant spintelės prie lovos, kai nebetilpdavo – ant grindų. Jomis buvo ir dalijamasi, mielai, dosniai, žinoma, tik su draugais, bičiuliais, jaunaisiais „mokintiniais“ (jaunais poetais iš moksleivių literatų konkursų, kur Valdas daug metų dalyvavo kaip komisijos narys), kartais ir dovanojama. Bet jei kas pasiskolintos knygos negražindavo – viskas, daugiau niekad per šūvį nebūdavo prileidžiamas prie lentynų.

Labai smagu prisiminti gražiausius mūsų vasaros darbus – bibliotekos tvarkymą. Valdas, pešiodamas ūsą, vaikščiodavo palei lentynas, traukdavo vienas knygas, dėdavo kitas, aš ant kopėtėlių darbuodavau palubėj, reikėjo sutalpinti „naujokes“ šalia „senbuvų“. Jam buvo svarbu išsaugoti sukurta bibliotekos sistemą, kiekviena knyga turėjo turėti savo vietą. Kai darbai dėl tokių galvosūkių užtrukdavo savaitę kitą, kai atrodydavo, kad taip ir žirgliosim per knygų rietuves ant grindų, pasierzindavau, kad va imsiu ir sudėsiu knygas į lentynas pagal spalvą, tai bus ir gražu, ir sistema. Kartais Valdo paklausdavau, kas bus su šitomis knygomis, kai mes numirsime, jis labai smagiai atsakydavo: „O tada jau bus ne mūsų rūpestis!“

Išvardyti bibliotekos sudedamąsias dalis atrodo neįmanomas uždavinys – gyvenome namuose, pastatytuose iš knygų. Tikrąja to žodžio prasme: kambarys, koridorius, kitas kambarys – sienos iš knygų. Jos buvo gyvos, o dabar atrodo, kad čia slūgso buvęs gyvenimas, dingusio, mirusio su žmogumi pasaulio liudijimas. Ne tik Valdo – va, trupanti, byranti Gyvojo Rožančiaus draugijos nario knygelė nr. 19, 1938 m. spalio 2 d. Palėvenėlėje klebono išduota Marijonai Kukulienai, 1920 metų *Bažnyčios istorijos* vadovėlis, priešlapyje pasirašyta Petro Klybo, 1942-iejį (čia geriausio Valdo jaunystės draugo Vido Klybo namų knyga), 1928 metų *Ūkininko patarėjo* įrištas komplektas, paskutiniame lape „smetoniniu“ braižu kažkieno ranka rūpestingai paskaičiavo: „1 ha vamzdžiams drenazo 105 litai“, padaugino: $105 \times 17 = 1785$; lentynoje greta ir 1932 metais išleista Balio Sruogos „trilogiška istorijos kronika“ *Milžino paunksmėje* su vis dar ryškiu ornamentuotu ekslibrisu priešlapyje „JB“, senos maldaknygės *Aukso altorius* – viena 1861-ųjų, kita 1921 metų (gal Valdo močiutės?). Paskutiniame priešlapyje cheminiu pieštuku virpančia ranka įrašyta: „1956 m. per sekmines buvo medzei be lapu“, brūkšnys, tada žemiau „[užbraukyta] m par velikas sodnas židejo“.

Valdas niekada neskaičiavo, kiek iš viso jo bibliotekoje knygų, skaičius jam nebuvo svarbu. Manychiau, apie dešimt tūkstančių, gal ir daugiau. Tiesa, biblioteka

tebeauga. Randasi joje ne tik naujų knygų. Tarkim, po Valdo mirties kaimynystėje gyvenantis bičiulis Mykolas atnešė Žemaitės *Raštų* šešiatomį: „Valdas sakydavo, kad nieko man nepavydi, tik šitų raštų. Tegu nors dabar čia būna...“ Ir darkart pats Valdas: „Galiu pakartoti V. Mykolaičio-Putino posakį: „Vienatvėje aš niekada nesijaučiu vienišas.“ Tarp žmonių man dažnai būna nuobodu. Kas kita, kad ne visada tai parodau. Bet iš tiesų, jei būtų mano valia, dabar niekur neišeičiau iš namų ir gyvenčiau knygoje, su knygomis.“²

Įteikta 2015 m. vasario 9 d.

Priimta 2015 m. birželio 3 d.

² Vienas prieš žodžių pūgą: poetas Valdemaras Kukulius atsako į Danieliaus Mušinsko klausimus. *Metai*, 2009, nr. 2, p. 84.